

Ks. TOMASZ CZERNIK*

ŁUKASZ WOLAŃSKI**

PRZYGOTOWANIE TEOLOGICZNE
DIAKONA STAŁEGO – INTEGRALNY ELEMENT FORMACJI,
CZY AUTONOMICZNE STUDIA AKADEMICKIE?

THEOLOGICAL PREPARATION OF THE PERMANENT DEACON –
AN INTEGRAL ELEMENT OF FORMATION
OR AUTONOMOUS ACADEMIC STUDIES?

Abstract: The article discusses the issue of the theological education of permanent deacons in the context of the formal ecclesiastical requirements, focusing on the question of whether the requirement to complete a full Bachelor of Sacred Theology (BSC) course is necessary for candidates for the permanent diaconate in Poland. Entering into a polemic with the positions previously presented in the literature, the study shows that the documents of the Universal Church postulate, above all, that the preparation of candidates for the permanent diaconate should take the form of a coherent formation program. Theological intellectual formation should constitute its integral element. Current regulations do not require a future deacon to obtain baccalaureate degree in theology. The practice of countries with a longer history of the service of the permanent diaconate than Poland shows, that permanent deacons do not have to complete master's studies to receive appropriate formation. Finally, the demographic context of the Church in Poland is not without significance in the whole matter: in fact, only in those dioceses where there is no excessive

* Ks. Tomasz Czernik – kapłan diecezji legnickiej, doktor nauk humanistycznych (socjologia, KUL), dyrektor Ośrodka Formacji Diakonów Stałych Diecezji Legnickiej im. św. Wawrzyńca; e-mail: czerniktom@gmail.com.

** Łukasz Wolański – stały akolita, doktor nauk chemicznych (PWr), sekretarz Ośrodka Formacji Diakonów Stałych Diecezji Legnickiej im. św. Wawrzyńca; e-mail: lukasz.wolanski.85@gmail.com.

requirement for a future permanent deacon to obtain a BSC in theology, in relation to the regulations, the number of permanent deacons is systematically growing. The postulates and conclusions presented in the study constitute the official position of the St. Lawrence Center for the Formation of Permanent Deacons of the Legnica Diocese, Poland.

Keywords: permanent diaconate, formation of permanent deacons, theological education of permanent deacons, theological studies.

Przyjmij Chrystusową Ewangelię, której głosicielem się stałeś; wierz w to co będziesz czytać, nauczaj tego, w co uwierzysz, i pełnij to, czego będziesz nauczać¹.

W obrzędzie święceń biskup kieruje powyższe słowa indywidualnie do każdego z nowo wyświęconych diakonów. W możliwie zwięzły sposób wyrażają one istotę ich przyszłego posługiwania, kreśląc jednocześnie cel całej formacji przygotowawczej poprzedzającej akt udzielenia święceń. Jest nim zaś uzdolnienie z pomocą łaski Bożej przyszłego diakona do podjęcia właściwych mu zadań w Kościele.

Nie bez powodu na temat formacji, życia i posługi diakonów stałych wypowiada się cały szereg dokumentów Kościoła, poczynawszy od tych o charakterze powszechnym, poprzez regulacje krajowe aż po instrukcje lokalne, będące zwykle postanowieniami poszczególnych biskupów. W 2015 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych*². Dokument ten zyskał *recognitio* Kongregacji ds. Duchowieństwa, która stosownym dekretem³ zatwierdziła go na okres sześciu lat, czyli do 2021 r. Po tym czasie powinna nastąpić pewna planowa refleksja i aktualizacja dokumentu, uwzględniająca bieżące okoliczności. Obecnie trwają prace nad kolejną wersją polskich wytycznych. Towarzyszą im mniej lub bardziej oficjalne dyskusje w różnych środowiskach. Te najburzliwsze dotyczą kwestii wykształcenia teologicznego, jakie powinien posiadać diakon stały.

Dotychczas obowiązujące krajowe wytyczne wymagały od kandydata uzyskania stopnia zawodowego magistra teologii przed otrzymaniem święceń. Ponieważ jednak żaden przepis nie zastrzegł Stolicy Apostolskiej prawa do dyspensowania od tego obowiązku, możliwość taką posiadał na zasadach ogólnych każdy biskup diecezjalny⁴, i niektórzy z nich z tej możliwości chętnie korzystali.

¹ Pontyfikał rzymski, odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II, wydany z upoważnienia papieża Pawła VI, poprawiony staraniem papieża Jana Pawła II. *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*. Wydanie drugie wzorcowe, Katowice 1999, s. 169.

² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski. Rok 2015” 27:2016, s. 66-84.

³ KONGREGACJA DO SPRAW DUCHOWIEŃSTWA. *Dekret* (Prot. N.2015/2433) z 4.09.2015, „Akta Konferencji Episkopatu Polski. Rok 2015” 27:2016, s. 20.

⁴ Por. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku – Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku, zaktualizowany przekład na język polski*

Problematyka formacji oraz wykształcenia teologicznego diakonów stałych była już wielokrotnie podejmowana w literaturze⁵. Nie ma obecnie zapotrzebowania na kolejne całościowe opracowanie w tej materii. Jednak w ostatnich kilku latach w piśmiennictwie pojawiają się głosy argumentujące na rzecz utrzymania wymogu konieczności uzyskania stopnia zawodowego magistra teologii przez kandydata do diakonatu stałego⁶.

Niniejszy artykuł prezentuje stanowisko legnickiego ośrodka formacyjnego w tej kwestii, odnosi się do wybranych tez zawartych we wspomnianych wcześniej opracowaniach oraz przedstawia argumenty, dla których wymóg ten nie powinien być utrzymany w przygotowywanych obecnie wytycznych dla Kościoła w Polsce.

1. WYKSZTAŁCENIE TEOLOGICZNE DIAKONA W DOKUMENTACH KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Podstawowe warunki, jakie należy spełnić przed dopuszczeniem do święceń, precyzuje *Kodeks prawa kanonicznego*. Wskazuje on, iż dokumentacja wymagana do dopuszczenia do święceń obejmuje m.in. „zaświadczenie o należyte odbytych studiach”⁷. Etap, jaki należy ukończyć oraz rodzaj studiów zależą od przyjmowanych święceń. Kandydat przeznaczony do kapłaństwa może być dopuszczony do diakonatu po ukończeniu piątego roku studiów filozoficzno-teologicznych⁸. Kandydat do diakonatu stałego ma zaś po prostu ukończyć formację⁹. To ona w rozumieniu kodeksu stanowi właściwe dla niego studia. Jej zakres określają wytyczne

przyjęty uchwałą Konferencji Episkopatu Polski nr 19/391/2022 z dnia 14 marca 2022 r. [dalej: KPK], Poznań 2022, kan. 87 § 1.

⁵ Por. R. SELEJDAK, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego urzędu nauczycielskiego Kościoła i narodowych „Rationes institutionis diaconorum permanentium”*, Warszawa 2010, s. 258-269; TENŻE, *Formacja intelektualna i pastoralna diakonów stałych w Kościele powszechnym*, „Diakon” 7-8:2010-2011, s. 45-63; TENŻE, *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego*, „Studia Warmińskie” 50:2013, s. 221-234; TENŻE, *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego* [w:] TENŻE, *Diakonat stały znakiem odnowy Kościoła*, Częstochowa 2024, s. 132-144.

⁶ Por. H. SOBECZKO, *O teologicznym wykształceniu, tytułaturze i stroju diakona stałego* [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce. Historia – teologia – wyzwania*, red. W. Rozyński, Pelplin 2019, s. 181-190; M. MARCZEWSKI, *Problem wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce* [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce*, s. 191-207; M. MARCZEWSKI, E. MATEJA, W. ROZYŃKOWSKI, *O potrzebie pełnego wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce*, „Diakon. Rocznik Instytutu Nauk Teologicznych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego” 20:2023, s. 31-36; M. MARCZEWSKI, E. MATEJA, W. ROZYŃKOWSKI, *O potrzebie pełnego wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce* [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce*, t. 5: *Historia – posługa – duchowość*, red. W. Rozyński, Pelplin 2023, s. 73-82.

⁷ KPK, kan. 1050 § 1.

⁸ Por. *tamże*, kan. 1032 § 1.

⁹ Por. *tamże*, kan. 1032 § 3.

Kongregacji Edukacji Katolickiej¹⁰. Pomijając okres propedeutyczny, wszyscy kandydaci powinni formować się przez co najmniej trzy lata¹¹. Jedną z koniecznych form takiej formacji jest formacja doktrynalna, mająca wymiar intelektualny¹². Powinna ona obejmować studium Pisma Świętego i teologii biblijnej, wprowadzenie do ojców Kościoła, historię Kościoła, teologię fundamentalną, teologię dogmatyczną z jej różnymi traktatami, teologię moralną, teologię duchowości, liturgikę i prawo kanoniczne¹³. Tam, gdzie to możliwe, formację teologiczną należy prowadzić w oparciu o już istniejące instytuty nauk kościelnych (teologiczne). Jeśli gdzieś konieczne będzie założenie szkoły formującej teologicznie diakonów, liczba godzin zajęć nie powinna być mniejsza niż 1 tys. w ciągu trzech lat¹⁴. Uwieńczeniem studiów powinien być końcowy egzamin z całości¹⁵.

Obowiązujące obecnie ogólnokościelne *ratio formationis* przywołuje w swojej początkowej części starsze dokumenty, które mówiąc o formacji diakonów, wymagały, aby przygotowanie doktrynalne diakona stałego przewyższało te, które przewidziane jest dla „zwyczajnego katechety”¹⁶ i było analogiczne do przygotowania kapłańskiego¹⁷.

2. OGÓLNA STRUKTURA MAGISTERSKICH STUDIÓW TEOLOGICZNYCH

Rzetelna analiza problemu wymaga poznania struktury akademickich studiów teologicznych¹⁸. Są one dzielone zgodnie z rzymskim zwyczajem na trzy cykle¹⁹, spośród których kluczowy dla nas jest ten podstawowy, czyli pierwszy z nich. Trwa on pięć lat, czyli dziesięć semestrów, co obejmuje dwa lata studiów filozoficznych

¹⁰ Por. *tamże*, kan. 236; KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentium* (Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych, 22.02.1998) [w:] *Diakonat stały. Dokumenty Soboru Watykańskiego II i Stolicy Apostolskiej. Bibliografia*, red. R. Se-lejda, Częstochowa 2004.

¹¹ Por. *tamże*, p. 49.

¹² Por. *tamże*, p. 79.

¹³ Por. *tamże*, p. 81.

¹⁴ Por. *tamże*, p. 82.

¹⁵ Por. *tamże*.

¹⁶ Przy czym określenie to należy rozumieć we właściwym kontekście miejsca i czasu – nie jest tu mowa o katechecie pracującym w szkole, spełniającym wymogi obecnie obowiązujące w Polsce, ale o katechecie – animatorze niewielkich grup parafialnych.

¹⁷ Por. KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentium*, p. 1.

¹⁸ Por. FRANCISZEK, *Konstytucja apostolska Veritatis gaudium o uniwersytetach i wydziałach kościelnych* (2017) [dalej: *Veritatis gaudium*], <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html> [dostęp: 21.02.2025].

¹⁹ Por. *tamże*, art. 46 § 1, art. 74.

oraz trzy lata studiów teologicznych²⁰. W toku studiów, oprócz przedmiotów filozoficznych i teologicznych, uwzględnia się również dyscypliny pomocnicze: nauki o człowieku i języki biblijne, oprócz łaciny²¹. Kościelne wytyczne wymagają, aby cały pierwszy cykl studiów teologicznych kończył się egzaminem z całości²². Nie żądają jednak ani przygotowania, ani obrony pracy końcowej. To, że polskie wydziały teologiczne wymagają przygotowania rozprawy magisterskiej wynika zapewne jedynie z chęci dostosowania standardu organizacji prowadzonych przez nie studiów do tych świeckich, funkcjonujących w ramach polskiego systemu szkolnictwa wyższego²³. Po ukończeniu pierwszego cyklu studiów teologicznych nadawany jest stopień bakalaureatu lub jego odpowiednik w krajowym systemie kształcenia – w Polsce jest to tytuł zawodowy magistra teologii.

3. POLEMIKA Z ARGUMENTACJĄ NA RZECZ KONIECZNOŚCI UKOŃCZENIA STUDIÓW MAGISTERSKICH

Analiza opracowań optujących na rzecz utrzymania wymogu ukończenia magisterskich studiów teologicznych przez przyszłego diakona stałego pokazuje, że przywołują one lub rozwijają argumenty pierwotnie ściśle sformułowane przez ks. H. Sobeczkę:

- 1) Wymóg ukończenia teologicznych studiów magisterskich ma więc wynikać z dokumentów Kościoła, gdyż „formacja doktrynalna diakona stałego winna być analogiczna do przygotowania prezbitera”.
- 2) Ukończenie studiów ma być dla diakona potrzebne do posługi nauczania jako dające gruntowną wiedzę teologiczną oraz uprawniające z tytułu posiadanego magisterium do pracy w szkole.
- 3) Studia mają uszpeczyć diakona przed kompleksami w stosunku do świeckich teologów, w tym katechetów.
- 4) W końcu zdobycie teologicznej formacji akademickiej ma być względnie łatwo osiągalne.
- 5) Tym bardziej, że przy odrobinie dobrej woli odpowiednie studium dla diakonów można by zorganizować przy każdym seminarium duchownym. Te zaś mają zawsze afiliację do jakiegoś wydziału teologicznego²⁴.

²⁰ Por. *tamże*, art. 74 a.

²¹ Por. KONGREGACJA DS. EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Zarządzenia wykonawcze dla wiernej realizacji Konstytucji apostołskiej Veritatis gaudium*, art. 55.

²² Por. *Veritatis gaudium*, art. 58.

²³ Notabene to dlatego pracę magisterską z teologii, wpisującą się w świeckie wymogi odnośnie do studiów, można niekiedy przedstawić jako licencjacką – czyli na potrzeby uzyskania kolejnego stopnia wyłącznie kościelnego, niemającego państwowego odpowiednika w Polsce – bez popełnienia autoplagiatu.

²⁴ Por. H. SOBECZKO, *O teologicznym wykształceniu*, s. 183.

Przyjrzyjmy się każdemu z powyższych argumentów pod kątem ich obiektywnej słuszności oraz aktualności.

Ad. 1.

Porównując wymogi odnośnie do zakresu formacji teologicznej diakonów stałych z opisaną wcześniej strukturą magisterskich studiów teologicznych staje się jasne, że formacja doktrynalna stanowi jedynie część tych ostatnich. Oprócz niej²⁵ obejmują one bowiem dwuletnie studia filozoficzne oraz cały szereg przedmiotów ogólnych, interdyscyplinarnych i uzupełniających. Aby uzyskać identyczne przygotowanie doktrynalne, nie jest więc niezbędne ukończenie pierwszego cyklu studiów teologicznych²⁶. W tej kwestii warto zwrócić uwagę na kraje, w których diakonat stały obecny jest już od wielu lat. Autorzy opracowania dołożyli wszelkiej staranności, aby poznać różne krajowe *ratio formationis*. Spośród obecnie obowiązujących żadne nie wymaga, aby diakon stały przed otrzymaniem święceń uzyskał *bakalaureat* lub inny odpowiadający mu tytuł z teologii. Nie oznacza to w żadnym wypadku tolerowania niewystarczającego poziomu przygotowania teologicznego. Kandydat otrzymuje je po prostu w ramach jednego, spójnego programu formacyjnego. Niektóre kraje szczegółowiej precyzują wykaz przedmiotów, które to przygotowanie powinno obejmować²⁷.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, gdzie posługuje największa liczba diakonów stałych na świecie, 16% z nich legitymuje się dyplomem ukończenia szkoły średniej, 17% dyplomem szkoły policealnej (*college/associate degree*), 34% akademickim stopniem *bachelor*²⁸, 18% ma *graduate degree*²⁹ w dziedzinach niezwiązanych z posługą diakonańską, a jedynie 14% z posiada taki stopień powiązany z ukończeniem studiów kościelnych³⁰ (teologia, prawo kanoniczne

²⁵ Można odnieść wrażenie, że magisterskie studia teologiczne są dużo szersze od przygotowania teologicznego wymaganego od diakona stałego. Jest to jednak nieprawda. Zawierają wiele przedmiotów, które nie są w tym przygotowaniu niezbędne. Jest też jednak cały szereg przedmiotów, których wymiar jest zdecydowanie niewystarczający – tak jest często w przypadku liturgiki czy prawa kanonicznego na studiach niestacjonarnych.

²⁶ Tym bardziej, że dokumenty dotyczące formacji diakonów precyzując listę przedmiotów, *de facto* same definiują, które przedmioty obejmuje takie przygotowanie doktrynalne.

²⁷ Tak jest na przykład w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Por. UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *The National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States of America*, second edition, 2021, s. 134-135.

²⁸ Odpowiada zwykle wykształceniu na poziomie pośrednim między licencjatem zawodowym a magisterium w Polsce.

²⁹ Odpowiednik specjalistycznych studiów magisterskich lub kwalifikacji podyplomowych w Polsce, ale nie na poziomie doktorskim.

³⁰ Przy czym mógł on zostać uzyskany już po przyjęciu święceń.

itp.)³¹. Ta struktura wykształcenia aktywnych diakonów stałych w USA cechuje się stabilnością od przynajmniej 15 lat³².

Ad. 2.

Faktem jest, że uzyskanie gruntownej wiedzy teologicznej możliwe jest nie tylko w ramach studiów akademickich, ale również w toku rzetelnie prowadzonej formacji. Magisterium z teologii nie jest od lat niezbędne do nauczania religii katolickiej w szkole. Jeśli ktoś jest absolwentem nieteologicznych studiów wyższych, wystarczy, aby ukończył teologiczno-katechetyczne studia podyplomowe³³. Inna kwestia, że jak dotąd poza incydentalnymi wyjątkami nie zdarza się, by diakoni stali pracowali jako katecheci w szkole, jeśli nie robili tego przed przyjęciem święceń. Sytuacja społeczno-demograficzna w kraju wskazuje też, że w najbliższych latach nie będzie potrzeby angażowania diakonów stałych w nauczanie religii w szkołach. Już teraz istnieje natomiast potrzeba organizowania katechezy parafialnej.

Ad. 3.

Potencjalne kompleksy diakona w stosunku do teologów świeckich wydają się być kwestią nieco wydumaną. Nikt nie zabrania kandydatowi czy nawet już wyświęconemu diakonowi ukończenia studiów teologicznych, a nawet starania się o uzyskanie stopni naukowych czy tytułu naukowego z teologii. Bywa, że osoby świeckie mają lepsze wykształcenie teologiczne i znaczniejszy dorobek niż biskupi. Tworzenie wrażenia, iż pozycję diakona we wspólnocie Ludu Bożego ma sankcjonować jego wykształcenie jest niebezpieczne eklezjologicznie. Jest to również wizja pozostająca w opozycji do modelu Kościoła synodalnego i misyjnego.

Ad. 4.

Przedostatni argument wymaga wyjaśnienia pewnego kontekstu. Prawodawca wyznaczając dolną granicę wieku, w którym żonaty mężczyzna może zostać diakonem na 35 lat oraz żądając od niego co najmniej pięcioletniego stażu małżeńskiego, był z pewnością świadomy, iż oznacza to dopuszczanie do formacji, a następnie święceń również mężczyzn będących w okresie rozkwitu ich życia rodzinnego, mających małe dzieci i mogących mieć kolejne nawet w trakcie pełnienia posługi diakonańskiej. Czas trwania formacji, jej rodzaj i intensywność muszą wszystko to rozsądnie uwzględnić.

³¹ Por. M. KRAMAREK, T. GAUNT, *A Portrait of the Permanent Diaconate in 2023. A Report to the Secretariat of Clergy, Consecrated Life & Vocations United States Conference of Catholic Bishops*, Centre for Applied Research in the Apostolate Georgetown University, Washington, D.C. 2024, s. 15.

³² Por. *tamże*.

³³ Por. *Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii*.

Jeśli przeanalizujemy sposób, w jaki zorganizowane są niestacjonarne magisterskie studia teologiczne, to okaże się, że zajęcia na nich odbywają się w każdą sobotę roku akademickiego lub co drugi weekend³⁴. Jeśli do tego wziąć pod uwagę, iż trwają one pięć lub sześć lat, to jasne staje się, że mogą stanowić duże i jednocześnie długotrwałe obciążenie czasowe dla kandydata oraz całej jego rodziny. A przecież czas potrzebny jest nie tylko na uczestnictwo w samych zajęciach, ale również na dojazdy i naukę własną. Nawet przy bardzo dużej dozie życzliwości trudno zgodzić się z uwagą zawartą w *Regulaminie formacji i posługi diakona stałego w diecezji opolskiej*³⁵, iż „przy rozbudowanej sieci wydziałów teologicznych w Polsce warunek ten może być z łatwością spełniony”³⁶. W Polsce mamy obecnie wiele diecezji, w których nie są już prowadzone magisterskie studia teologiczne dla osób świeckich. Jest ich z roku na rok coraz więcej.

Ad.5.

Czy problem można rozwiązać, uruchamiając przy seminariach duchownych odpowiednie studia dla osób świeckich? Jedynie teoretycznie. Od kilku lat takie studia są raczej w Polsce likwidowane, z powodu braku chętnych i w efekcie ich nierentowności. Kolejne diecezje łączą seminaria duchowne, co również w ujęciu ogólnokrajowym pozbawia ten argument racji bytu.

4. INNE ARGUMENTY

Istnieje szereg dodatkowych argumentów na rzecz rezygnacji z utrzymania obowiązku ukończenia przez kandydata do diakonatu akademickich studiów teologicznych.

Po pierwsze cała formacja przygotowawcza powinna stanowić spójny i jednolity program. Przygotowanie teologiczne powinno odbywać się w pełnej symbiozie z pozostałymi sferami formacji. Nie chodzi bowiem tylko o samo przekazanie wiedzy, ale również uformowanie na jej podstawie osoby gotowej do podjęcia określonego sposobu życia, właściwego jego przyszłemu stanowi. Jest zrozumiałe, że wszędzie tam, gdzie diakonat stały jest dopiero wprowadzany, prowadzenie ośrodka formacyjnego, oferującego kompleksową formację, może być zbyt kosztowne i stanowić wielkie wyzwanie organizacyjne – szczególnie, gdyby do

³⁴ Jedynym wyjątkiem w Polsce są tu studia typu *blended-learning* w Akademii Katolickiej w Warszawie. Por. *Jedynie w Polsce studia teologii w systemie „Blended-learning”*, <<https://akademia-katolicka.pl/jedynie-w-polsce-studia-teologii-w-systemie-blended-learning/>> [dostęp: 22.02.2025].

³⁵ *Diakonat stały w diecezji opolskiej. Opis etapów formacji*, <<https://diakonastaly.opole.pl/opis-etapow-formacji/>> [dostęp: 22.02.2025].

³⁶ Autorzy odnoszą się do tego zapisu wyłącznie dlatego, że został on przytoczony w przypisie 1 artykułu M. MARCZEWSKI, E. MATEJA, W. ROZYNKOWSKI, *O potrzebie pełnego wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce*.

formacji aspirowało niewielu chętnych. Realizacja formacji teologicznej w formie studiów akademickich może wtedy znacznie ułatwiać prowadzenie formacji, redukując jej skalę i znacznie zmniejszając niezbędne nakłady organizacyjne. Jednak trzeba nieustannie mieć na względzie to, iż jest to rozwiązanie właściwie prowizoryczne³⁷, które powinno się praktykować jedynie jako etap przejściowy bądź na skutek obiektywnej konieczności.

Jeśli nawet przygotowanie teologiczne z różnych względów ma dokonywać się w formie studiów autonomicznych, tj. realizowanych niezależnie od reszty formacji, w innej instytucji niż sam ośrodek formacyjny, nie ma żadnych obiektywnych powodów, by uznawać, że oznacza to konieczność ukończenia pełnych studiów teologicznych. Niezbędną wiedzę kandydat uzyskuje już poprzez same zaliczenia, a więc bez przygotowania i obrony pracy magisterskiej. Jeśli aspirant do diakonatu ukończył wcześniej jakiekolwiek studia, może również uzyskać porównywalne przygotowanie³⁸ teologiczne w ramach podyplomowych studiów teologiczno-katechetycznych. Warto odnotować, że na części wydziałów teologicznych zajęcia z teologii słuchacze studiów podyplomowych odbywają łącznie ze studentami trzech ostatnich lat niestacjonarnych magisterskich studiów teologicznych³⁹. To pokazuje, że treści teologiczne realizować na zwięźlejszej filozoficznej podbudowie oraz z pominięciem wielu uzupełniających i dodatkowych przedmiotów⁴⁰ – za to w krótszej perspektywie czasowej⁴¹.

³⁷ Absolutnie nie można czynić tu porównania do formacji przyszłych kapłanów, która odbywa się w seminariach duchownych w sposób ciągły, czemu podporządkowana jest organizacja studiów akademickich – nie zaś odwrotnie.

³⁸ To przygotowanie nigdy nie będzie pełne – zarówno realizowane poprzez magisterskie studia teologiczne, jak i na studiach podyplomowych, bowiem nie uwzględnia ono specyfiki posługi diakańskiej. Skoro więc nawet w przypadku kandydata „z dyplomem” niezbędna jest pewna teologiczna formacja uzupełniająca, wtórne jest, czy będzie ona realizowana względem magisterskich czy podyplomowych studiów teologicznych.

³⁹ Tak jest chociażby na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Por. <https://pwt.wroc.pl/fcp/iFBsTMCQZEyUgCg4WSHd4ak1VYTZUNlAGDzRMdA0bPTZDGw8jJRRUfHYIC1BGbzMrMBgzNlk4VjgSOQEGQVQlKBpcHg/2/public/plany_zajec/teologia-niestacj-2425-lato-v20.pdf> [dostęp: 22.02.2025].

⁴⁰ Wadą tego rozwiązania pozostaje to, że kandydat na studia podyplomowe musi ukończyć wcześniej jakiekolwiek inne studia wyższe, czyli mieć wyższe wykształcenie. Z drugiej strony tylko kwestią odpowiednich decyzji władz wydziału teologicznego jest, by analogiczne zajęcia dla osoby legitymującej się jedynie maturą potraktować jako kurs teologiczny, a nie studia podyplomowe. W przeszłości działo się tak – istniały bowiem tzw. kolegia teologiczne. Dla formacji diakańskiej nie ma większego znaczenia, jak akademicko jest klasyfikowane kształcenie, a jego treści i efekty.

⁴¹ W diecezji legnickiej oprócz kandydatów mających magisterskie studia teologiczne do formacji dopuszcza się posiadających świeckie wyższe wykształcenie, którzy ukończą do czasu święceń podyplomowe studia teologiczne. Obecnie w formacji uczestniczy 11 kandydatów, dominująca większość realizuje formację teologiczną poprzez studia podyplomowe. W przypadku utrzymania jako konieczności wymogu uzyskania magisterium z teologii, większość nie przystąpiłaby nigdy do formacji.

Delikatną, ale istotną kwestią są również koszty. Przyjęty w Polsce model posługi diakona stałego zakłada, iż będzie się on utrzymywał z dochodów uzyskiwanych z własnej pracy zawodowej. Nie będzie więc otrzymywał za swoją posługę wynagrodzenia. Skoro jednak będzie poświęcał jej swój czas i zaangażowanie, nie godzi się, aby dodatkowo ponosił jeszcze koszty swojej formacji. Wyłączenie z formacji diakańskiej sfery teologicznej i zobowiązanie aspiranta, aby odbył „na własną rękę” studia teologiczne oznacza „przerzucenie” na niego niemałego ciężaru kosztu tych studiów. Dla rodziny diakona oznacza to – zakładając rozpoczęcie studiów w bieżącym roku akademickim – koszt z tytułu całkowitego ich odbycia⁴² wynoszący, zależnie od miejsca studiowania, we Wrocławiu (PWT) 24 500 zł⁴³, w Opolu (WT UO) 15 500 zł⁴⁴, w Poznaniu (WT UAM) 20 000 zł⁴⁵, w Katowicach (WTL UŚ) 17 000 zł⁴⁶, w Warszawie (WT UKSW) 17 100 zł⁴⁷ lub 7200 zł⁴⁸ (AKW) itd. Pytanie, na ile godziwe jest oczekiwanie, by kandydat ponosił tak znaczne koszty, uszczuplające jego budżet rodzinny, aby uzyskać wykształcenie niezbędne do wypełniania posługi, z której nie będzie czerpał żadnych dochodów?

W końcu pozostaje kwestia formacji stałej. Każdy, kto pełni w Kościele jakąkolwiek posługę, powinien formować się nie tylko w czasie przygotowania do jej podjęcia, lecz również na sposób stały, już w trakcie samego posługiwania. Oznacza to, że można zachęcić albo nawet zobowiązać już wyświęconych diakonów do dalszej formacji – np. poprzez podjęcie studiów. Nie trzeba jednak warunkować tym w sposób bezwzględny święceń.

⁴² Kwoty te są w rzeczywistości zaniżone, nie uwzględniają bowiem kosztów rekrutacji, procesu dyplomowania oraz różnych opłat dodatkowych, jakie mogą się pojawić na skutek niepowodzeń w zaliczaniu wybranych etapów studiów. Zakładają też płatności z góry za cały semestr, co na części uczelni wiąże się z upustami.

⁴³ Zarządzenie nr ZR/10/2024 rektora Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu z dnia 24 maja 2024 roku w sprawie tabeli opłat na rok akademicki 2024/2025, <<https://pwt.wroc.pl/fcp/iFBsTMCQZEyUgCg4WSHd4ak1VYTZUNIAGDzRMdA0bPTZDGw8jJRRUfHYlC1BGbzMrMBgzNlk4VjgSOQEGQVQIKBpcHg/2/public/dokumenty/2023-2024/oplaty-tabela-oplat-2024-2025-29-05-2024.pdf>> [dostęp: 22.02.2025].

⁴⁴ Uniwersytet Opolski. Rekrutacja, <<https://rekrutacja.uni.opole.pl/pl/offer/R2024-2025/programme/5-PRK-T-N.M.5/?from=field:T>> [dostęp: 22.02.2025].

⁴⁵ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Kierunki studiów, <<https://rekrutacja.amu.edu.pl/kierunki-studiow/teologia,578>> [dostęp: 22.02.2025].

⁴⁶ <https://us.edu.pl/kandydat/wp-content/uploads/sites/13/Kandydat/tabele-oplat/Zal.-nr-1-Tabela-wysokos%CC%81ci-oplat-za-uslugi_edu_2024_2025.xlsx> [dostęp: 22 lutego 2025].

⁴⁷ WT Oplaty, <<https://wt.uksw.edu.pl/studenci/studia-niestacjonarne/oplaty/>> [dostęp: 22.02.2025].

⁴⁸ Studia niestacjonarne na Akademii Katolickiej w Warszawie, <<https://akademikatlowska.pl/studia-niestacjonarne/>> [dostęp: 22.02.2025].

5. POTENCJALNE SKUTKI UTRZYMANIA DOTYCHCZASOWEGO WYMOGU ODNOŚNIE DO STUDIÓW

Utrzymanie formalnego wymogu posiadania przez kandydata do święceń tytułu magistra teologii oraz egzekwowanie go w całym kraju przyniosłoby szereg skutków.

Pierwszy to wydłużenie procesu formacji do 5 lub 6 lat⁴⁹ wszędzie tam, gdzie dopuszcza się jednocześnie studiowanie i formację, albo nawet do 10 lub 11 lat, jeśli w danej diecezji wymaga się całkowitego ukończenia studiów przed rozpoczęciem formacji.

Koszt studiów, coraz mniejsza liczba ośrodków je prowadzących (a więc i większa bariera komunikacyjna) oraz czas, jaki trzeba im poświęcić już teraz sprawiają, iż z roku na rok coraz mniejsza jest liczba chętnych do przyjęcia święceń, którzy mają obiektywnie możliwość ukończenia pełnych studiów teologicznych. Wielu bowiem z dotychczas wyświęconych studia teologiczne odbyło znacznie wcześniej niż formację⁵⁰, nierzadko jako swoje jedyne studia wyższe. Stanowili⁵¹ oni swoisty rezerwuar kandydatów, który jest obecnie w praktyce nieodnawialny. Inni z odbyciem studiów zwlekali aż do późniejszego, niekiedy emerytalnego wieku. Przeciętny polski diakon stały święcenia przyjmuje kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat powyżej dolnej kanonicznej granicy wieku. Widać ponadto, iż w diecezjach, które nie podtrzymują wymogu ukończenia studiów teologicznych liczba wyświęcanych w ostatnich latach diakonów rośnie: archidiecezja katowicka i archidiecezja łódzka prowadzą ośrodki formacyjne realizujące wszystkie wymiary formacji w ramach jednego, całościowego programu. Uczestnicy tej formacji nie muszą ani wcześniej, ani równolegle kończyć akademickich studiów teologicznych. W obu tych diecezjach posługuje łącznie ponad 40 diakonów spośród nieco ponad 100 posługujących w całej Polsce. W trakcie formacji jest obecnie w obu ośrodkach około 20 kandydatów.

Na koniec pozostaje kwestia roli diakonatu w Kościele. Czy ma to być funkcja elitarna, dostępna dla nielicznych, czy też powszechna, powierzana po prostu odpowiednio przygotowanym? Odpowiedź wydaje się oczywista. Dlatego za szczególnie niepokojące należy uznać przypadki tych wszystkich miejsc, w których po wprowadzeniu tej formy posługiwania wyświęcono jednego lub kilku diakonów, i przez kolejne lata nie tylko dzieło to się nie rozwinęło, ale wręcz zaczęło zamierać.

⁴⁹ Zależnie od miejsca realizacji, niestacjonarne studia teologiczne trwają w Polsce 10 lub 12 semestrów, czyli 5 lub 6 lat.

⁵⁰ Pytanie, na ile można uznać, że formację teologiczną ma ktoś, kto ukończył studia teologiczne kilkanaście lub kilkadziesiąt lat temu i od tego czasu nie wykorzystywał tej wiedzy praktycznie lub robił to jedynie w ograniczonym zakresie – np. będąc katechetą uczącym w szkole podstawowej?

⁵¹ I w diecezjach, gdzie jeszcze nie ma diakonatu stałego, nadal stanowią. Jedną to „zapas”, który „wyczerpie” się już podczas pierwszego cyklu formacyjnego.

Jest znamienne, że idą one zwykle w parze z bezwzględnym utrzymywaniem wymogu, by kandydat do święceń był magistrem teologii.

PODSUMOWANIE

Dokumenty Kościoła powszechnego precyzują kluczowe sfery formacji przygotowawczej kandydatów do święceń diakonatu. Określają one również zakres i charakter każdej z tych sfer. Dotyczy to w szczególności formacji teologicznej, która z zasady powinna się odbywać w sposób łączny z pozostałymi wymiarami formacji. Oczywiście, istnieje znaczna zbieżność pomiędzy zakresem treści teologicznych, które obejmują magisterskie studia teologiczne a wiedzą, którą powinni posiadać diakoni stali. Wszędzie tam, gdzie niemożliwe jest zorganizowanie spójnego i całościowego programu kształcenia diakonów, zrozumiałe jest korzystanie ze schematu sprowadzającego się do skierowania kandydata na studia teologiczne, a następnie (lub równolegle) realizowanie formacji z pozostałym zakresem. Kluczowe jest jednak to, iż nie ma potrzeby, by kandydat do diakonatu stałego ukończył całe studia teologiczne. W pełni wystarczające na potrzeby formacji jest bowiem już samo uzyskanie wszystkich zaliczeń i zdanie egzaminu końcowego, bez przygotowania pracy magisterskiej i jej obrony – czyli potocznie – uzyskania absolutorium. Pełnowartościową alternatywą są też podyplomowe studia teologiczne.

Obligatoryjne magisterium z teologii, jako wymóg warunkujący dopuszczenie do święceń, to przede wszystkim rozwiązanie nieznane w jakimkolwiek innym kraju, to w praktyce dłuższa formacja, mniejsza liczba diakonów, wyższy wiek rozpoczęcia posługi oraz podział kraju na diecezje lepsze i gorsze – zależnie od tego, czy są w nich prowadzone studia teologiczne, a co za tym idzie, czy będzie tam kiedykolwiek możliwa formacja i posługiwanie diakonów stałych. To w końcu tworzenie wrażenia elitaryzmu, co nie tylko pozostaje w biegunowej sprzeczności z samą posługą diakońską, ale również z tym, czym ma być Kościół synodalny i misyjny.

Misja diakona w chwili święceń wyprowadza go ze społeczeństwa, aby ponownie go w nie wprowadzić i uczynić miejscem coraz bardziej gościnnym i otwartym dla wszystkich. Kolejne stopnie święceń mają więc być „schodzeniem”, a nie „wstępowaniem wyżej”, ponieważ wraz ze święceniami nie wchodzi się wyżej, lecz schodzi – czyni siebie małym, uniża się i ogałaca⁵².

⁵² Por. FRANCISZEK, *Msza święta i święcenia diakonatu. Homilia Ojca Świętego Franciszka odczytana przez ks. abpa Rino Fisichellę* (Rzym, 23.02.2025), <<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2025/documents/20250223-omelia-giubileo-diaconi.html>> [dostęp: 24.02.2025].

BIBLIOGRAFIA

- FRANCISZEK, *Konstytucja apostolska Veritatis gaudium o uniwersytetach i wydziałach kościelnych* (2017).
- FRANCISZEK, *Msza święta i święcenia diakonatu. Homilia Ojca Świętego Franciszka odczytana przez ks. abpa Rino Fisichellę* (Rzym, 23.02.2025), <<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2025/documents/20250223-omelia-giubileo-diaconi.html>> [dostęp: 23.02.2025].
- Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku – Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku, zaktualizowany przekład na język polski przyjęty uchwałą Konferencji Episkopatu Polski nr 19/391/2022 z dnia 14 marca 2022 r.*, Poznań 2022.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski. Rok 2015” 27:2016, s. 66-84.
- KONGREGACJA DS. EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentium* (Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych; 22.02.1998) [w:] *Diakonat stały. Dokumenty Soboru Watykańskiego II i Stolicy Apostolskiej. Bibliografia*, red. R. Selejda, Częstochowa 2004.
- KONGREGACJA DS. EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Zarządzenia wykonawcze dla wiernej realizacji Konstytucji apostolskiej Veritatis gaudium*.
- KRAMAREK M., GAUNT T., *A Portrait of the Permanent Diaconate in 2023. A Report to the Secretariat of Clergy, Consecrated Life & Vocations United States Conference of Catholic Bishops*, Centre for Applied Research in the Apostolate Georgetown University, Washington, D.C. 2024.
- MARCZEWSKI M., MATEJA E., ROZYŃKOWSKI W., *O potrzebie pełnego wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce*, „Diakon. Rocznik Instytutu Nauk Teologicznych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego” 20:2023, s. 31-36.
- MARCZEWSKI M., MATEJA E., ROZYŃKOWSKI W., *O potrzebie pełnego wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce* [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce*, t. 5: *Historia – posługa – duchowość*, red. W. Rozyński, Pelplin 2023, s. 73-82.
- MARCZEWSKI M., *Problem wykształcenia teologicznego diakonów stałych w Polsce*, [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce. Historia – teologia – wyzwania*, red. W. Rozyński, Pelplin 2019, s. 191-207.
- Pontyfikał rzymski, odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II, wydany z upoważnienia papieża Pawła VI, poprawiony staraniem papieża Jana Pawła II. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*. Wydanie drugie wzorcowe, Katowice 1999, s. 169.
- Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii*.
- SELEJDA R., *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego urzędu nauczycielskiego Kościoła i narodowych „Rationes institutionis diaconorum permanentium”*, Warszawa 2010, s. 258-269.
- SELEJDA R., *Formacja intelektualna i pastoralna diakonów stałych w Kościele powszechnym*, „Diakon” 7-8:2010-2011, s. 45-63.

- SELEJDAK R., *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego*, „Studia Warmińskie” 50:2013, s. 221-234.
- SELEJDAK R., *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego* [w:] *Diakonat stały znakiem odnowy Kościoła*, red. R. Selejdak, Częstochowa 2024, s. 132-144.
- SOBECZKO H., *O teologicznym wykształceniu, tytułaturze i stroju diakona stałego* [w:] *Diakonat stały w Kościele w Polsce. Historia – teologia – wyzwania*, red. W. ROZYNKOWSKI, Pelplin 2019, s. 181-190.
- UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *The National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States of America*, second edition, 2021 s. 134-135.

Streszczenie: Artykuł omawia kwestię wykształcenia teologicznego diakonów stałych w kontekście wymogów Kościoła, skupiając się na pytaniu, czy wymaganie ukończenia pełnych studiów magisterskich z teologii jest konieczne dla kandydatów do diakonatu stałego w Polsce? Wchodząc w polemikę z wcześniej przedstawianymi w literaturze stanowiskami, opracowanie pokazuje, iż dokumenty Kościoła powszechnego postulują przede wszystkim, by przygotowanie kandydatów do diakonatu stałego miało formę spójnego programu formacyjnego. Teologiczna formacja intelektualna powinna stanowić zaś jego integralny element. Obecne przepisy nie wymagają od przyszłego diakona uzyskania magisterium z teologii. Praktyka krajów mających dłuższą niż w Polsce historię trwania posługi diakonatu stałego pokazuje, że diakoni stali nie muszą kończyć studiów magisterskich, by otrzymać odpowiednią formację. W całej sprawie nie bez znaczenia jest w końcu kontekst demograficzny Kościoła w Polsce: właściwie tylko w tych diecezjach, gdzie nie ma nadmiarowego w stosunku do przepisów wymogu uzyskania przez przyszłego diakona stałego magisterium z teologii liczba diakonów stałych systematycznie rośnie. Postulaty i wnioski przedstawione w opracowaniu stanowią oficjalne stanowisko Ośrodka Formacji Diakonów Stałych Diecezji Legnickiej im. św. Wawrzyńca.

Słowa kluczowe: diakonat stały, formacja diakonów stałych, wykształcenie teologiczne diakonów stałych, studia teologiczne.